Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны універсітэт імя Максіма Танка”

Гісторыя Беларусі: новае ў даследаванні і выкладанні

Матэрыялы Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі, прысвечанай 80-годдзю БДПУ імя М. Танка

Мінск, 25 кастрычніка 2002 г.

Выпуск 2

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Мінск
2002

обращают его внимание на запад. В 1400 году Жмудь восстала против крестоносцев, и Витовт незамедлительно оказал ей поддержку. Разгорелся новый литовско-орденский конфликт, закончившийся в 1404 году Раценжским миром [1, 36-38], который был заключен на невыгодных, как для Польши так и для Литвы условиях: Жмудь оставалась в руках Ордена, Добжиньская земля, заложенная князем Владиславом Опольским в 1396 году крестоносцам за 40 тысяч флоринов [1, 34-35], должна была быть выкуплена за ту же цену Ягайлой. Такие условия не могли устроить ни Витовта, ни Корону. Скорее нужно рассматривать мир в Раценже как временное тактическое отступление польско-литовской стороны [1, 174]. Объективно, Литва и Польша еще не были готовы к решающему столкновению с Орденом. Прежде всего, в 1401-1404 годах Витовту приходилось вести военные действия на два фронта: на западе против Ордена и Свидригеллы, на востоке – против отпавших от ВКЛ русских земель [5, 360-367]. Походы на Смоленск предпринимались в 1401 и в 1404 годах, в 1402 у Любутска были разбиты войска Родослава Ольговича, в 1403 году была взята Вязьма [5, 366-367]. Польша в отношении к Ордену старалась применять большей частью методы борьбы дипломатической [9, 79], хотя для защиты Литвы продолжала оказывать Витовту так же и военную помощь. [7]. Занятость ВКЛ восточными делами не позволяла объединить усилия с Короной для эффективной борьбы с орденом. После заключения мира в Раценже, Витовт вновь вернулся к продолжению экспансии в земли Руси. В 1405 году был окончательно захвачен Смоленск [4, 244; 5, 367]. В 1406 году из-за попыток Литвы подчинить себе Псков усилилась напряженность отношений с Москвой, вследствие чего, Витовт предпринял три похода на Московское княжество: в 1406, 1407 и 1408 годах [4, 247-249]. Все они закончились безрезультатно: в 1408 году на реке Угре был заключен мир между Литвой и Василием Дмитриевичем «по старине» [4, 247-249], что фактически явилось окончанием продвижения Витовта на восток. Урегулирование отношений с Московским княжеством позволило последнему обратить свое внимание на запад, где противоречия между Польшей и Орденом все больше и больше обострялись. Назревал вооруженный конфликт, заканчивалась двадцатипятилетняя отсрочка выяснения отношений с Орденом. Окончательное объединение Короны и Великого княжества Литовского для борьбы с крестоносцами произошло. Непосредственным результатом этого стала Великая война 1409-1411 годов.

Литература

1. Длугош Ян. Грюнвальдская битва. – М.; Л.,: Наука, 1962.
2. Хроника Быховца // Полное собрание русских летописей. Т. 32. - М., 1975.
3. Хроника Литовская и Жмойтская // Полное собрание русских летописей. Т. 32. - М., 1975.
4. Карамзин Н.М. История государства российского. - Кн. 2. - Ростов-на-Дону. Феникс, 1997.
5. Соловьев С.М. История России с древнейших времён. Соч. в 18 кн. Кн. 2. - М., 1988.
6. Biskup M. Grunwaldzka bitwa. Geneza-przebieg-znaczenie. - Warszawa, 1991.
7. [illegible] Polska pomoc militarna dla Litwy w latach 1386-1409 // Gryfita. 1997.
8. Łowmiański H. Prusy-Litwa-Krzyżacy. Warszawa,1989.
9. Ochmański J. Historia Litwy. Wrocław-Warszawa-Krakow, 1990.
10. [illegible] Палітычная барацьба у Вялікім княстве Літоускім, Рускім, Жамойцкім у 14 - першай палове 15 стст. // Старонкі гісторыі Беларусі. Мн., 1992.

ГАНДАЛЬ ЛЕСАМ У ДВАРАНСКА-ПАМЕШЧЫЦКІХ ГАСПАДАРКАХ БЕЛАРУСІ. 1861–1914 г.г.

А. П. Жытко, Мінск

Поруч з земляробствам і жывёлагадоўляй важнае месца ў сістэме памешчыцкай гаспадаркі займала лесаводства і гандаль лесам і лесаматэрыяламі.

Напярэдадні скасавання прыгону 43,5 % тэрыторыі Беларусі было занята лесам. Да 1913 г. лясістасць Беларусі ў сучасных межах скарацілася да 28,4 % [1, 150; 2, 14; 3, 42]. Працэс абязлесення адбываўся на ўсіх этапах развіцця цывілізацый. Асабліва ён паскорыўся ў перыяд станаўлення і развіцця капіталістычных адносін ва ўсіх краінах свету, у тым ліку і ў Беларусі. Разам з агульнымі аб'ектыўнымі прычынамі тут былі і асаблівасці. Рост гарадоў, будаўніцтва чыгунак, развіццё прамысловасці і г.д. абумовілі павелічэнне попыту на лес і лесаматэрыялы. На тэрыторыі Заходняга краю значны ўрон лясным угоддзям быў нанесены ў перыяд паўстання 1863 г., калі па распараджэнні царскага ўрада былі прасечаны шматкіламетровыя прасекі для зручнасці руху войскаў, якія праследавалі паўстанцаў. Паабапал дарог таксама высякаўся лес на многія дзесяткі метраў [4, 558–561].

У Беларусі асноўнымі ўладальнікамі лясных масіваў з'яўляліся памешчыкі і казна. Так, у Віцебскай губ. у 1872 г. на долю памесных дваран прыпадала 87,0 % усяго лясного масіву губерні [5, 289].

Па перапісу 1887 г., лясныя земли размяркоўваліся ў асноўным сярод прыватных уласнікаў, казны і сялян на надзельных землях. Так, на долю прыватнікаў у Мінскай губ. прыходзілася 72,6 % лясных зямель, казны – 20,7, сялян – 6,3 і астатніх – 0,4 % [6, 19]. У 1895 г. у прыватных уласнікаў Віленскай губ. было сканцэнтравана 646341 дзесяцін лесу (64,7 %), сялян – 6634 (0,7 %), а ў казны – 346388 дзесяцін (34,6%) [7, 8]. Скасаванне прыгону пазбавіла амешчыкаў дармавых рабочых рук і выклікала вострую неабходнасць у фінансавых сродках для падтрымкі гаспадаркі. Грошы неабходны былі і для выплаты 10 % збору. Гэтыя сродкі ў значнай ступені набываліся за кошт продажу лесу. Умоцненнае вынішчэнне лясоў наглядалася і ў гады аграрнага крызісу. Навогул, уладальнікі маёнткаў пры малейшых цяжкасцях прыбягалі да продажу лесу. Гэтаму спрыяла і пастаяннае павелічэнне цэнаў на лес. Так, калі ў Магілёўскай губ. у 1882 г. кошт адной дзесяціны будаўнічага лесу вагаўся ад 22 да 220 руб., то ў 1913 г. кошт хвойнага лесу ў сярэднім складаў 893 руб., а ліставога – 609 руб. за дзесяціну. Высокімі былі і цэны на дровы. Адзін кубічны сажань хвойнага дрэва складаў 17,9 руб., а ліставога – 12,1 руб. [2, 15]

Калі размова ідзе аб дынаміцы прыватнай уласнасці на зямлю ў парэформенныя гады, неабходна мець на ўвазе, што звыш паловы яе знаходзілася пад лесам. Так, у 1892 г. доля лясной зямлі ў прыватных уласнікаў Гродзенскай губ. складала 39,8 %, Віленскай – 48,1, Мінскай – 63,5, Віцебскай – 67,4 і Магілёўскай губ. – 68,4 %. Увогуле ж у 5 заходніх губернях у прыватнікаў лясы складалі 57,4 % прыватнай зямлі [8, 272]. Калі ўлічыць, што на продаж ішоў таварны [9], будаўнічы і дравяны лес, то яго абсалютная большасць знаходзілася ў руках памешчыкаў. Так, у 1899 г. у прыватных уласнікаў Мінскай губ. было 2511243 дзесяцін лесу, з якіх на долю таварнага прыходзілася 37019 дзесяцін (1,5 %), будаўнічага – 473250 дзесяцін (18,9 %), дравяного – 1354753 дзесяцін (53,9 %), кустоўе – 646221 дзесяцін (25,7 %) [10, 231]. У 1913 г. з 322661 дзесяціны прыватнаўласніцкага лесу беларускіх паветаў Гродзенскай губ. таварны лес складаў 862 дзесяціны (0,3 %), будаўнічы – 9885 дзесяцін (3,1 %), дравяны

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

– 187471 дзесяцін (58,1 %), кустоўе – 124443 дзесяціны (38,5 %). У сялян жа навогул не было таварнага лесу, а будаўнічы займаў толькі 30 дзесяцін [11].

Такім чынам, абязлесенне тэрыторыі Беларусі адбывалася за кошт скарачэння памешчыцкіх і казённых лясных масіваў. Пры гэтым памешчыкі звычайна прадавалі прамыслоўцам лес на пні (разам з зямлёй). Пасля высечкі зямля, як правіла, прадавалася мясцовым сялянам. У казённых лясных дачах продаж лесу быў заснаваны на больш рацыянальных пачатках. Так, Віцебскі губернскі статкамітэт адзначаў, што толькі ў адным маёнтку памешчыка Урбі ў Дрысенскім павеце лясная гаспадарка вяляся планава. “Памешчыкі глядзяць на лес як на крыніцу буйнога адначасовага даходу… Яны не эксплуатуюць лес гаспадарчым спосабам і перадаюць гэта права лесапрамыслоўцам. Апошнія тут, як і ўсюды, глядзяць на справу з вузкакупецкага ці гандлярскага пункту гледжання” [12, 176-177].

Нястрыманае знішчэнне лясоў выклікала трывогу ў царскага ўрада. 4 лютага 1888 г. быў выдадзены лесаахоўны закон, які на некаторы час упарадкаваў лесаводства. Ён прадугледжваў абмежаваную высечку лесу і арганізацыю навуковай лесагаспадаркі. Але павелічэнне крэдытнай запазычанасці памешчыцкіх маёнткаў, з аднаго боку, і кошт лесу, з другога, прывяло да таго, што на пачатку XX ст. высечка прыватнаўласніцкіх лясоў дасягнула такіх памераў, што Галоўнае ўпраўленне землеўладкавання і земляробства ў 1913 г. падрыхтавала праект закону аб паступовай скупцы казной прыватнаўласніцкай лясной зямлі. Ён быў унесены на разгляд IV Дзяржаўнай думы [13, 43].

Гандаль беларускім лесам ішоў у асноўным у паўднёвым і заходнім накірунках. Транспарціроўка лесу галоўным чынам адбывалася па рэках, а пазней і па чыгунках. Важнае значэнне мелі дняпроўска-прыпяцкі водны шлях для дастаўкі лесу на поўдзень імперыі і прыпяцка-заходнядзвінскі для экспарту лесу і лесаматэрыялаў у краіны Заходняй Еўропы, асабліва ў Германію. Да 90-х гг. XIX ст. лес з Беларусі вывозіўся ў асноўным неапрацаваным. Лесапільныя заводы ў памешчыкаў сустракаліся вельмі рэдка. Так, да пачатку 80-х гг. у Магілёўскай губ. былі толькі 2 дваранскія лесапільныя заводы (83 рабочых і гадавая сума вытворчасці на 51200 руб.). У Мінскай губ. да 1876 г. дзейнічаў толькі адзін такі завод з гадавым даходам 100 руб. [14, 173-174; 15, 126]. Прадпрымальніцкі бум у гэтай справе наглядаўся ў 90-х гадах у сувязі з прамысловым пад’ёмам. У гэты час на сучаснай тэрыторыі Беларусі было заснавана 25 памешчыцкіх заводаў па механічнай апрацоўцы дрэва. У 1903 г. на іх было задзейнічана 652 рабочых, гадавая сума вытворчасці склала 817,5 тыс. руб. На долю Мінскай і Магілёўскай губерняў прыпадала па 10 лесапільняў. Найбольш буйнымі сярод іх былі лесапільны завод двараніна Багуслаўскага Рэчыцкага павета (23 рабочых і 13240 руб. сума вытворчасці) і пробачны завод дваран Кеневіча і Ельскага ў г. Пінску (55 рабочых і 110200 руб. сума вытворчасці). [16, 183–184, 190, 205–207].

Асноўнымі скупшчыкамі лесу і лесаматэрыялаў у памешчыкаў былі мясцовыя лесапрамыслоўцы-яўрэі і германскія прадпрымальнікі. Толькі адзін раён Кенігсберга ў пачатку XX ст. атрымліваў лесу, які сплаўляўся па Нёману і Вісле, на суму 19 млн. руб. штогод. У сувязі з пашырэннем пераапрацоўкі лясных матэрыялаў у Заходнім краі, Германія павялічыла на іх увозныя тарыфы. У выніку толькі Прынёманскі раён Віцебскай губ., адкуль у пачатку XX ст. вывозілася праз Прусію ў Англію лясных матэрыялаў на 10–12 млн. руб., страчваў ад 1,5 да 4 млн. руб., якія асядалі ў руках нямецкіх пасрэдніцкіх фірм. Толькі напярэдадні Першай сусветнай вайны было створана манапалістычнае аб’яднанне мясцовых прамыслоўцаў “Саюз лесапрамыслоўцаў Паўночна-Заходняга краю”, адной з задач якога было супрацьдзеянне засіллю замежнага капіталу [1, 159].

Літаратура

1. Лиштейкий Л.П. Развитие капитализма в сельском хозяйстве Белоруссии. Мн., 1971.
2. Статистический обзор Могилёвской губернии на 1914 год. Могилёв, 1915.
3. Леса БССР (сборник Института леса АН БССР). Мн., 1954.
4. Энциклопедический словарь. СПб., 1892. Т. 12.
5. Памятная книжка Витебской губернии на 1885 год. Витебск, 1885. Ч. 2.
6. Статистика Российской империи. XXII. Главнейшие данные поземельной статистики по обследованию 1887 года. Вып. XXII. Минская губерния. СПб., 1896.
7. Обзор Виленской губернии за 1895 год. Вильна, 1896.
8. Белоруссия в эпоху капитализма. Мн., 1983. Т. 1.
9. Таварны лес – гэта ў асноўным карабельны.
10. Ястремский Ф. Учет и оценка земель Минской губернии. Мн., 1900.
11. Обзор Гродненской губернии за 1913 год. Гродно, 1914. Приложение. Ведомость № 6.
12. Витебская губерния. Историко-географический и статистический обзор. Витебск, 1890. Вып. 1.
13. Вестник Минского губернского земства. Мн., 1914. № 1.
14. Опыт описания Могилёвской губернии. Могилев, 1884. Кн. 2.
15. Список землевладельцев Минской губернии за 1876 год. Мн., 1877.
16. Список фабрик и заводов Европейской России. СПб., 1903.

РАЗВІЦЦЁ БУЛЬБАВОДСТВА Ў ПРЫВАТНАЎЛАСНІЦКІХ ГАСПАДАРКАХ БЕЛАРУСІ. 1861-1914 г.г.

А.П. Жытко, Мінск

У перыяд станаўлення і развіцця капіталістычных адносін важнае месца ў сельскагаспадарчай вытворчасці адводзілася вырошчванню бульбы на харчовыя, тэхнічныя і кармавыя мэты. Прычым наглядаўся працэс спецыялізацыі розных галін гандлёвага земляробства. Гэта стварыла перадумовы для ўтварэння буйных спецыялізаваных гандлёва-капіталістычных памешчыцкіх гаспадарак, якія арыентаваліся, у прыватнасці, на вырошчванне бульбы.

Вялікае значэнне ў парэформенны перыяд для развіцця сельскай гаспадаркі Беларусі меў пераход да прамыслова-тэхнічнай культуры бульбы. Ён прывёў да змены не толькі ўсёй сістэмы земляробства, але і да значнага павелічэння перапрацоўкі мясцовай сыравіны па броварах і крухмальных заводах. З развіццём бульбяной гаспадаркі ўзмацняліся і гандлёвыя сувязі паміж горадам і вёскай.

Прыродна-кліматычныя і эканамічныя ўмовы Беларусі спрыялі шпаркаму распаўсюджванню бульбяной вытворчасці. Тут ужо на прыканцы XIX ст. сфарміраваўся раён малочна-мяснога накірунку з развітай вытворчасцю бульбы.

Аб капіталізацыі сельскай гаспадаркі сведчыць факт пашырэння пасяўной плошчы пад бульбу. Так, з 1861 да 1900 г. памер займаемай плошчы пад бульбай у Беларусі павялічыўся ў 2,5 разы [1, 111]. У прыватнаўласніцкіх гаспадарках пасяўны бульбяны клін павялічваўся як за кошт памяншэння паравога поля, так і ў выніку выцяснення збожжавых культур, аб чым сведчаць дадзеныя *Таблiцы 1*.

РЕПОЗИТОРИЙ ВГТУ